

Ακολουθία του Εσπερινού

Ο **Εσπερινός** αποτελεί την εναρκτήριο ακολουθία κάθε ημέρας. Ονομάζεται Εσπερινός, επειδή τελείται κατά την εσπέρα, ή **Λυχνικόν**, επειδή συμπίπτει με το άναμμα των λύχνων.

Μέρη της Ακολουθίας

1. Έναρξιν - Προοιμιακός Ψαλμός - Ειρηνικά
2. Η στιχολογία του Ψαλτηρίου: οι δύο πρώτοι στίχοι τού 140ού Ψαλμού ("Κύριε εκέκραξα...": Κεκραγάριον) και οι Ψαλμοί 141, 129 και 116
3. Οι επιλύχνιοι ψαλμοί (στιχηρά τού Κεκραγαρίου)
4. Η Μικρά Είσοδος (μόνο στους Εσπερινούς των Σαββάτων, των δεσποτικών και θεομητορικών εορτών και των επίσημων αγίων καθώς και στους Εσπερινούς που ψάλλονται τα λεγόμενα Μεγάλα Προκείμενα)
5. Η επιλύχνιος ευχαριστία: "Φως ιλαρόν..."
6. Το Προκείμενον (ψαλμικός στίχος που ψάλλεται τρεις)
7. Τα αναγνώσματα
8. Οι δεήσεις ("Είπωμεν πάντες...", "Καταξίωσον Κύριε...", "Πληρώσωμεν την δέησιν...")
9. Η λιτή (ιδιόμελα - αιτήσεις)
10. Τα απόστιχα (τού Κεκραγαρίου) - "Νυν απολύεις..."
11. Ο Κανών της Θεοτόκου - Τρισάγιο
12. Τα απολυτίκια
13. Η αρτοκλασία ("Θεοτόκε Παρθένε...", "Δέσποτα Κύριε...", ο 33ος Ψαλμός) και
14. Η απόλυσις.

Ο Εσπερινός είναι η πρώτη ακολουθία τού 24ώρου· ακολουθείται από το Απόδειπνο, το Μεσονυκτικό και τον Όρθρο σύμφωνα με το Τυπικό της Εκκλησίας.

Διακρίσεις του Εσπερινού

Ειδικότερα, ανάλογα με τον εορταστικό ή μη χαρακτήρα της ημέρας που ακολουθεί και σύμφωνα με τα τυπικά της Εκκλησίας, η εσπερινή ακολουθία υπόκειται στις εξής διακρίσεις:

- ο **Εσπερινός των καθημερινών** (μη εορτάσιμος, καθημερινός), όταν δεν ξημερώνει εκκλησιαστική εορτή. Εσφαλμένα καλείται και μικρός εσπερινός.

- *ο Εσπερινός του Σαββάτου και των εορτών* (εορτάσιμος ή πανηγυρικός), όταν ξημερώνει Κυριακή, δεσποτική, θεομητορική ή μεγάλου αγίου εορτή. Περαιτέρω, τις μέρες αυτές προβλέπονται δύο εσπερινές ακολουθίες, ήτοι:
 - *ο Μέγας Εσπερινός* (ασματικός), που ψάλλεται ευρέως αντί του εσπερινού των καθημερινών και περιλαμβάνει τροπάρια της εορτής, ενίοτε απόστολο, μικρά είσοδο και ανάγνωση του ευαγγελίου.
 - *ο Κατανυκτικός Εσπερινός*, που ψάλλεται αποκλειστικά τις παραμονές των Κυριακών της Αγίας και Μεγάλης Τεσσαρακοστής.
 - *ο Μικρός Εσπερινός* (σύντομος), που ψάλλεται κατά κανόνα μόνο σε μονές, όταν πρόκειται να ακολουθήσει αγρυπνία, στην οποία περιλαμβάνεται η ακολουθία του (Μεγάλου) Εσπερινού ως επόμενη του Αποδείπνου και του Μεσονυκτικού. Για να μην διαταραχθεί η λειτουργική συνέχεια, λόγω της μετάθεσης του (Μεγάλου) Εσπερινού μετά το Απόδειπνο, εισήχθη η σύντομη ακολουθία του Μικρού Εσπερινού, η οποία τελείται τη συνήθη ώρα του εσπερινού, δηλαδή μετά την Θ' Ώρα και πριν το Απόδειπνο.

Τέλος, εάν στον εσπερινό χοροστατεί ένας ή περισσότεροι αρχιερείς, τότε ο εσπερινός καλείται αντιστοίχως *αρχιερατικός* ή *πολυαρχιερατικός*.

Η τυπική τάξη του Εσπερινού

1. ΤΟ ΕΥΛΟΓΗΤΟΣ. Όπως όλες οι ακολουθίες, έτσι και ο Εσπερινός αρχίζει με την εναρκτήρια δοξολογική εκφώνηση, που λέγεται από τον ιερέα. «Ευλογητός ο Θεός ημών πάντοτε, νυν, και αεί, και εις τους αιώνας των αιώνων».
2. ΠΡΟΟΙΜΙΑΚΟΣ. Τρεις στίχοι, που αρχίζουν με τη φράση: «Δεύτε προσκυνήσωμεν και προσπέσωμεν...». Οι στίχοι αυτοί, (όπως και ο Προοιμιακός ψαλμός, που ακολουθεί) διαβάζονται από τον Αναγνώστη η τον Προεστό της λατρευτικής σύναξης (δηλαδή ο επίσκοπος εφόσον χοροστατεί. Σήμερα, σύμφωνα με μία νεώτερη συνήθεια, καταλιμπάνεται το «Δεύτε προσκυνήσωμεν και προσπέσωμεν...» τις ημέρες, που μεσολαβούν ανάμεσα στην εορτή και την απόδοση της εορτής του Πάσχα, όποτε και η ανάγνωσή του αντικαθίσταται με την ψαλμωδία (τρεις) του «Χριστός ανέστη εκ νεκρών...». Η ανάγνωση συνεχίζεται μέχρι του «Ανοιξαντός σου την χείρα», όποτε αν υπάρχει μεγάλη εορτή οι χοροί ψάλλουν τα ανοιξαντάρια ει δε μη συνεχίζεται ο προοιμιακός μέχρι τέλους.

Ο Προοιμιακός ψαλμός διαβάζεται καθημερινά στην εσπερινή ακολουθία και καταλιμπάνεται μόνο κατά τη διακαινήσιμη εβδομάδα (δηλαδή αυτή που ακολουθεί την Κυριακή του Πάσχα). Τις ημέρες αυτές η ανάγνωσή του αντικαθίσταται με την ψαλμωδία (δεκάκις) του «Χριστός ανέστη εκ νεκρών...».

3. ΜΕΓΑΛΗ ΣΥΝΑΠΤΗ (ΤΑ ΕΙΡΗΝΙΚΑ). Σε όλα τα αιτήματα της Μεγάλης Συναπτής ο χορός (δηλαδή ο λαός) απαντά στον ιερέα με την επανάληψη της φράσης: «Κύριε, ελέησον».

4. ΤΟ ΚΕΚΡΑΓΑΡΙΟΝ. Με τον όρο Κεκραγάριον δηλώνονται οι δύο πρώτοι στίχοι του ψαλμού 140 («Κύριε, εκέκραξα προς σε...» και «Κατευθυνθήτω η προσευχή μου...»). Ως προς τη μουσική του απόδοση, το Κεκραγάριο ακολουθεί πάντα τον τυχόντα ήχο του πρώτου από τα στιχηρά του.

5. Η ΣΤΙΧΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΚΕΚΡΑΓΑΡΙΟΥ. Δυστυχώς, στη σημερινή λατρευτική πράξη των ενοριακών ναών, κατά κανόνα, η Στιχολογία του Κεκραγαρίου, χάριν συντομίας, παραλείπεται. Έτσι, αμέσως μετά από το Κεκραγάριο, ψάλλονται τα Στιχηρά του Κεκραγαρίου.

6. ΤΑ ΣΤΙΧΗΡΑ ΤΟΥ ΚΕΚΡΑΓΑΡΙΟΥ. Η λέξη «στιχηρόν» δηλώνει, κατά μία γενική έννοια, τον ύμνο, που ακολουθεί κάποιο ψαλμικό στίχο. «Εις το Κύριε Εκέκραξα, ιστώμεν στίχους (τάδε) και ψάλλομεν στιχηρά προσόμοια (η ιδιόμελα)...κτλ». Ο αριθμός των στιχηρών του Κεκραγαρίου δεν είναι σταθερός, αλλά μεταβάλλεται ανάλογα με τη λειτουργική αξία της κάθε εσπερινής ακολουθίας. Πιο συγκεκριμένα:

Στο Μικρό Εσπερινό των αγρυπνιών ψάλλονται τέσσερα (4) στιχηρά.

Στους καθ' ἡμέραν Εσπερινούς (δηλαδή από τη Δευτέρα μέχρι και την Παρασκευή), καθώς και στον Εσπερινό του Σαββάτου ψάλλονται έξι (6) στιχηρά.

Στους Μεγάλους Εσπερινούς των αγρυπνιών ψάλλονται οκτώ (8) στιχηρά.

Στην ακολουθία του Μεγάλου Εσπερινού των αγρυπνιών της Κυριακής και στους Κατανυκτικούς Εσπερινούς της Μεγάλης Τεσσαρακοστής ψάλλονται δέκα (10) στιχηρά.

Με βάση τις υποδείξεις αυτές μπορούμε να απαντήσουμε στο ερώτημα: «Πόσα στιχηρά δικαιούται στη στιχολογία του Κεκραγαρίου της ο

Εσπερινός της τάδε ημέρας;». Το δύσκολο, όμως, ερώτημα ακολουθεί αμέσως μετά: «Πως μπορούμε να μοιράσουμε σωστά τα Στιχηρά του Κεκραγαρίου, ανάμεσα στον μηναίο, παρακλητική, τριώδιο κλπ;».

7. ΤΟ ΔΟΞΑΣΤΙΚΟ ΤΟΥ ΚΕΚΡΑΓΑΡΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΘΕΟΤΟΚΙΟ ΤΟΥ. Ο όρος «Δοξαστικόν» δηλώνει, κατά μία γενική έννοια, τον ύμνο, που ακολουθεί το στίχο: «Δόξα Πατρί και Υιώ και αγίω Πνεύματι». Ο 2ος στίχος («Και νυν...») ακολουθείται, όπως ήδη αναφέραμε, πάντα από ένα ύμνο, που αναφέρεται στο πρόσωπο της Παναγίας Μητέρας του Χριστού, και, ως εκ τούτου, ονομάζεται Θεοτοκίον. Στην περίπτωση αυτή ψάλλεται στο «Δόξα...» το προβλεπόμενο ιδιόμελο Δοξαστικό της ακολουθίας και, εν συνεχεία, στο στίχο «Και νυν...» ψάλλεται, κατά τη σωστή τυπική τάξη, «το τυχόν ομόηχον Δογματικόν Θεοτοκίον», εκτός των εξαιρέσεων όπως αναγράφονται στο τυπικό.

8. Η ΕΠΙΛΥΧΝΙΟΣ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑ (ΦΩΣ ΙΛΑΡΟΝ). Η Επιλύχνιος Ευχαριστία (Φως Ιλαρόν) που ψάλλεται από τους Ιερείς στην μικρή είσοδο.

9. ΤΟ ΠΡΟΚΕΙΜΕΝΟΝ. Η λέξη Προκείμενον (προ + κείμενον) η τα καθ' ημέραν Προκείμενα της ακολουθίας του Εσπερινού. Ανήκουν στον εβδομαδιαίο λειτουργικό κύκλο και ως εκ τούτου βρίσκονται καταγεγραμμένα στο Εγκόλπιον του Αναγνώστου. Είναι επτά (7), δηλαδή ένα για κάθε μία από τις ημέρες της εβδομάδας, και εναλλάσσονται κυκλικά στις καθημερινές ακολουθίες του Εσπερινού. Ψάλλονται σε διαφορετικούς ήχους και επαναλαμβάνονται τρεις φορές. Πριν από την τρίτη επανάληψή τους, προηγείται από αυτά κάποιος ψαλμικός στίχος.

10. ΤΑ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ. Με τον όρο Αναγνώσματα δηλώνονται, γενικά, όλα τα αποσπάσματα των βιβλίων της Αγίας Γραφής, που αναγιγνώσκονται μέσα στις λατρευτικές συνάξεις της Εκκλησίας. Όταν τα αποσπάσματα αυτά προέρχονται από βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης (όπως συμβαίνει, για παράδειγμα, στην περίπτωση της ακολουθίας του Εσπερινού) ονομάζονται απλώς Αναγνώσματα.

Στην ακολουθία του Εσπερινού (όταν έχουμε εορτή του ετήσιου λειτουργικού κύκλου με ακολουθία, που δικαιούται την τέλεση αγρυπνίας) υπάρχουν τρία (3), κατά κανόνα, Αναγνώσματα από τα βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης,

11. Η ΕΚΤΕΝΗΣ ΑΙΤΗΣΗ («ΕΙΠΩΜΕΝ ΠΑΝΤΕΣ»). Πρόκειται για μία αίτηση του ιερέα Η αίτηση αυτή ονομάζεται «Εκτενής», Τα αιτήματα της Εκτενούς λέγονται από τον ιερέα και σε αυτά ο χορός (δηλαδή ο λαός) απαντά με την τριπλή επανάληψη της σύντομης φράσης: «Κύριε ελέησον».

12. ΤΟ ΚΑΤΑΞΙΩΣΟΝ ΚΥΡΙΕ. Το «Καταξίωσον Κύριε» διαβάζεται από τον Αναγνώστη η τον Επίσκοπο-Προεστό της λατρευτικής σύναξης. Η μοναδική διαφοροποίηση των στίχων της Δοξολογίας του Όρθρου, σε σχέση με τους αντίστοιχους στίχους του Καταξίωσον Κύριε της εσπερινής ακολουθίας, εντοπίζεται στη φράση: «Καταξίωσον Κύριε εν τη ημέρα ταύτη αναμαρτήτους φυλαχθήναι ημάς...», όπου η λέξη: «ημέρα» (δοτική πτώση) αντικαθίσταται από τη λέξη: «εσπέρα» (δοτική πτώση), προκειμένου να προσαρμοστεί επιτυχώς το κείμενο στα πλαίσια της ακολουθίας του Εσπερινού.

13. ΤΑ ΠΛΗΡΩΤΙΚΑ ΚΑΙ Η ΕΥΧΗ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΙΚΛΙΣΙΑΣ. Λέγεται αμέσως μετά από το «Καταξίωσον Κύριε». Το όνομα Πληρωτικά προήλθε από την εναρκτήρια φράση της εν λόγω αιτήσεως «Πληρώσωμεν την δέησιν ημών τω Κυρίω». Σε όλα τα αιτήματα των Πληρωτικών, που λέγονται από τον ιερέα, ο χορός (δηλαδή ο λαός) απαντά με την επανάληψη της σύντομης φράσης: «Παράσχου Κύριε». Στο τέλος της αίτησης των Πληρωτικών, διαβάζεται (πάντα από τον ιερέα) η σπουδαιότερη ευχή της ακολουθίας του Εσπερινού. Πριν από την ανάγνωση αυτής της ευχής ο ιερέας ευλογεί το λαό από την Ωραία Πύλη, λέγοντας: «Ειρήνη πάσι». Ο λαός απάντα στην ευλογία του ιερέα, με τα λόγια: «Και τω πνεύματί σου». Αμέσως μετά, ο ιερέας –με τα λόγια: «Τας κεφαλάς ημών τω Κυρίω κλίνωμεν»– ζητά από το λαό να «κλίνει» το κεφάλι του, σε ένδειξη σεβασμού προς την ιερότερη και σημαντικότερη λατρευτική ευχή της ακολουθίας του Εσπερινού, δηλαδή την ευχή της αιτήσεως των Πληρωτικών. Ο λαός, υπακούοντας ταπεινά στην προτροπή του ιερέα, «κλίνει» το κεφάλι του, ενώ, την ίδια στιγμή, ο ιερέας αναγιγνώσκει την ευχή της αιτήσεως των Πληρωτικών, που, καταλήγει με την Τριαδολογική Εκφώνηση: «Είη το κράτος της Βασιλείας Σου...».

Η ευχή των Πληρωτικών, επειδή ακολουθεί χρονικά τη φράση: «Τας κεφαλάς ημών τω Κυρίω κλίνωμεν», χαρακτηρίζεται ως η ευχή της Κεφαλοκλισίας του Εσπερινού η ως η Κεφαλοκλιτική ευχή του Εσπερινού.

14. Η ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ ΤΗΣ ΛΙΤΗΣ. Σήμερα, δυστυχώς, η Ακολουθία της Λιτής έχει σχεδόν καταργηθεί στη λατρευτική πράξη των ενοριακών ναών και έχει συνδεθεί, μάλλον εσφαλμένα, με την ευλογία των άρτων (τη λεγόμενη, δηλαδή, Αρτοκλασία). Μάλιστα, αυτή σύνδεση έχει επικρατήσει ως εξής ο χορός ψάλλει ένα ιδόμελο της λιτής και οι ιερείς συνοδεύουν την εικόνα του Αγίου στο μέσο του Ναού για να γίνει η αρτοκλασία.

Η ευλογία της Αρτοκλασίας γίνεται μάλλον παράτυπα στην ακολουθία του Όρθρου μετά από τη Μεγάλη Δοξολογία η κατά την τέλεση της Θείας Λειτουργίας μετά από τον Τρισάγιο Ύμνο και πριν από το Αποστολικό Ανάγνωσμα.

15. ΤΑ ΑΠΟΣΤΙΧΑ. Πρόκειται για τη δεύτερη ομάδα ύμνων της ακολουθίας του Εσπερινού. Τα Απόστιχα είναι στιχηρά (ψάλλονται, δηλαδή, με εξαίρεση το πρώτο από αυτά, μετά από κάποιο ψαλμικό στίχο). Τα ξεχωρίζουμε εύκολα μέσα στα διάφορα λειτουργικά βιβλία, γιατί πριν από αυτά υπάρχει (γραμμένη με κόκκινα γράμματα) η τυπική ένδειξη: «Εἰς τὸν Στίχον ψάλλομεν στιχηρά προσόμοια (ἢ ιδόμελα)...κτλ». Τα Απόστιχα έχουν, κατά κανόνα, τρία (3) στιχηρά.

16. ΤΟ ΔΟΞΑΣΤΙΚΟ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΙΧΩΝ ΚΑΙ ΤΟ ΘΕΟΤΟΚΙΟ ΤΟΥ. Όπως ακριβώς η Στιχολογία του Κεκραγαρίου, έτσι και οι ψαλμικοί στίχοι, που συνοδεύουν τα Απόστιχα του Εσπερινού, τελειώνουν με τους δύο (2) γνωστούς επείσακτους στίχους («Δόξα...», «Και νυν...»). το Δόξα των αποστίχων το αποδίδει ο Αριστερός χορός.

17. Η ΑΠΟΛΥΤΙΚΙΟΣ ΕΥΧΗ (ΝΥΝ ΑΠΟΛΥΕΙΣ). Η Απολυτικός Ευχή λέγεται καθημερινά στην ακολουθία του Εσπερινού από τον ιερέα, ο οποίος την απαγγέλλει από την Ωραία Πύλη, έχοντας το πρόσωπό του στραμμένο προς το λαό.

18. Ο ΚΑΝΟΝΑΣ ΤΟΥ ΘΕΟΤΟΚΑΡΙΟΥ. Αμέσως μετά από την Απολυτικό Ευχή (και πριν από την ανάγνωση του Τρισαγίου) ψάλλεται η αναγιγνώσκεται ο τυχόν Κανόνας της Θεοτόκου. Σήμερα, δυστυχώς, ο κανόνας του θεοτοκαρίου Έχει σχεδόν καταργηθεί στη λατρευτική πράξη των ενοριακών ναών.

19. ΤΟ ΤΡΙΣΑΓΙΟ. Ονομάζεται Τρισάγιο, γιατί αρχίζει με την τριπλή επανάληψη του Τρισαγίου ύμνου: «Άγιος ο Θεός, άγιος ισχυρός, άγιος

αθάνατος, ελέησον ημάς». Ειδικά στην ακολουθία του Εσπερινού διαβάζεται, από τον Αναγνώστη ή τον Επίσκοπο-Προεστό, Το Τρισάγιο παρουσιάζει την εξής τυπική διάταξη: α. «Άγιος ο Θεός...» (Τρις) β. «Δόξα...Και νυν...» γ. «Παναγία Τριας...» δ. «Κύριε, ελέησον» (τρις) ε. «Δόξα...Και νυν...» στ. «Πάτερ ημών...» ζ. «Ότι Σου έστιν...» (εκφώνησις ιερέως).

20. ΤΑ ΑΠΟΛΥΤΙΚΙΑ. Το Απολυτίκιο είναι ο σπουδαιότερος ύμνος κάθε ακολουθίας, γιατί μέσα σε αυτόν περιγράφεται συνοπτικά το βαθύτερο θεολογικό νόημα των διάφορων Δεσποτικών και Θεομητορικών εορτών η προβάλλεται το κεντρικό σημείο του βίου και της προσφοράς των εορταζόμενων Αγίων.

21. Η ΑΠΟΛΥΣΗ. Μετά τα Απολυτικά, ο ιερέας (από την Ωραία Πύλη και με το πρόσωπο προς το λαό) απολύει τους πιστούς (δηλαδή, τους κοινοποιεί το πέρας της ακολουθίας και τους επιτρέπει να αποχωρήσουν από το ναό), επικαλούμενος την ευλογία του Κυρίου και τις πρεσβείες της Θεοτόκου και των αγίων. Η ακολουθία του Εσπερινού, όπως όλες οι ακολουθίες ολοκληρώνεται με την καταληκτική εκφώνηση: «Δι εϋχῶν των Αγίων Πατέρων ημών...», που λέγεται, φυσικά, πάντα από τον ιερέα.

Η ακολουθία του Εσπερινού στην περίοδο του Τριωδίου και του Πεντηκοσταρίου

Τα ζητούμενα του θέματός μας είναι η ακολουθία του Εσπερινού, όπως αυτή εκφράζεται στις δύο συγκεκριμένες μορφές της, αυτήν της περιόδου του Τριωδίου, αφενός, και αυτήν της περιόδου του Πεντηκοσταρίου, αφετέρου.

Αν, ωστόσο, πρέπει να γίνουμε πιο συγκεκριμένοι, διαπιστώνουμε ότι κατά την περίοδο του Τριωδίου απαντούν οι ακόλουθοι τύποι Εσπερινού:

- ⊗ Ο κατανυκτικός Εσπερινός,
- ⊗ ο καθ' ημέραν Εσπερινός (άνευ Προηγιασμένης),
- ⊗ ο Εσπερινός μετά Προηγιασμένης θείας Λειτουργίας,
- ⊗ ο Εσπερινός μετά θείας Λειτουργίας του Μ. Βασιλείου

και κατά την περίοδο του Πεντηκοσταρίου:

⊙ ο Εσπερινός της Διακαινησίμου,

⊙ ο Εσπερινός σε μνήμη Αγίου και

⊙ ο Εσπερινός της Γονυκλισίας

εκ των οποίων όλοι -πλην των καθημερινών άνευ Προηγιασμένης

τελούνται με Είσοδο.

Προχωρούμε, λοιπόν, ακολουθώντας το γενικό διάγραμμα της ακολουθίας επισημαίνοντας, όπου συμβαίνουν, τις διαφοροποιήσεις κατά την περίοδο Τριωδίου και Πεντηκοσταρίου.

Έναρξη - Προοιμιακός Ψαλμός - Ευχές του Λυχνικού

Μετά τα συνηθισμένα εναρκτήρια λόγια του ιερέα: «Ευλογητός ο Θεός ημών...» κ.λπ. αναγιγνώσκεται ο Ψαλμός 103, ο λεγόμενος Προοιμιακός.

Είναι ένας ψαλμός που μας εισάγει στην όλη θεολογική και πνευματική ατμόσφαιρα του Εσπερινού, κατ' αναλογία με τον ρόλο που παίζει ο εξάψαλμος στην ακολουθία του Όρθρου. Μάλιστα η ακολουθία του Εσπερινού αρχίζει με τον προοιμιακό, καθόσον με αυτήν την ακολουθία αρχίζει ο λειτουργικός δρόμος («οίμος»), σύμφωνα εξάλλου και με τον ιουδαϊκό υπολογισμό της έναρξης της νέας ημέρας (νυχθήμερο). Το περιεχόμενο αυτού του ψαλμού με απαράμιλλη πλαστικότητα εμφανίζει τον Θεό ως Δημιουργό του κόσμου, επιχειρεί τρόπον τινά αναπαράσταση του έργου της Δημιουργίας, διηγείται την ομορφιά και το μεγαλείο της θείας Δημιουργίας, η οποία εξάλλου εξήλθε από τα χέρια του Δημιουργού «ως καλή λίαν»

Βέβαια, η δια του Ψαλμού 103 αναφορά στον Δημιουργό και το έργο της δημιουργίας Του δεν επιδιώκει την πρόκληση στον άνθρωπο απλά συναισθημάτων θαυμασμού για το Δημιουργό και ευγνωμοσύνης για τη δημιουργία - κτίση που του χάρισε, αλλά και για την δημιουργία αυτού του ίδιου του ανθρώπου. Ούτε πάλι αυτό το προσευχητικό κείμενο - μιλάμε πάντα για τον 103ο Ψαλμό- στοχεύει στην μετάταξη της δημιουργίας από την τωρινή κατάσταση της φθοράς, στην τάξη του αγιασμού, ακόμη και του καθαγιασμού, όπως συμβαίνει με τον λειτουργικό λόγο, ιδιαίτερα υπό μορφήν ευχών, στα ιερά μυστήρια της Εκκλησίας.

Τότε τι συμβαίνει; Ποιός ο λόγος και ο ρόλος της ανάγνωσής του; Η ανάγνωση του Ψαλμού είναι, έστω, προσευχητικός λόγος. Και τότε τίθεται το ερώτημα: τι μπορεί να παράξει σε σχέση με τη δημιουργία; Εδώ χρειάζεται να λεχθεί ότι εξαρτάται ποιός προσεύχεται και ποιά είναι η δύναμη της προσευχής του πάνω στη δημιουργία του Θεού. Ο άγιος Ισαάκ μιλάει για «καύση υπέρ πάσης της κτίσεως».

Ο άγιος Σιλουανός μιλάει για την επενέργεια της χάριτος του Θεού πάνω στον αγωνιζόμενο άνθρωπο, που τον καθιστά τρόπον τινά παγκόσμιο άνθρωπο, αφού προσεύχεται, πλέον, για ολόκληρη την ανθρωπότητα και ακόμη και για ολόκληρη την κτίση¹⁶. Ο καθηγητής Π. Σκαλτσής, προβληματιζόμενος πάνω στη σημασία της προσευχής μέσω του Ψαλτηρίου, καταθέτει τις εξής πολύ εύστοχες θεολογικές σκέψεις: «Ο άνθρωπος, όταν προσεύχεται με τη βοήθεια του Ψαλτηρίου, μετέχει στη ροή της ιερής ιστορίας που γράφεται με το λόγο του Θεού που αναζητεί τον άνθρωπο και το λαό του Θεού σιγά σιγά. Η ιστορία αυτή περιγράφεται στους Ψαλμούς ως πόλεμος του Θεού με τον διάβολο, που χωρίζει τη δημιουργία από τον δημιουργό της και τον άνθρωπο από τον δημιουργό του. Η πάλη αυτή του Θεού με το κακό βοήθησε τους μοναχούς να ενστερνισθούν το Ψαλτήρι, για να απευθύνονται κατά του κακού και του διαβόλου. Ο πόλεμος κατά του κακού μετεβλήθηκε στη μοναστική πολιτεία σε πνευματικό πόλεμο κατά της αμαρτίας.

Με τον τρόπο αυτό η λατρεία ερμηνεύει τα μεγαλεία του Θεού μέσα στην ιστορία, δίδει σ' αυτά την πρέπουσα θεολογική διάσταση, τα συσχετίζει και τα προσαρμόζει στη ζωή της και στη ζωή των πιστών και, τέλος, ζωντανεύει τα γεγονότα της ιστορίας, όχι ως απλή επανάληψη, αλλά ως μορφή ύψιστης μεταφοράς των θαυμασίων του Θεού μέσα στην ιστορία του κόσμου».

Στη συνέχεια επισημαίνουμε ότι και στις ευχές του «Λυχνικού», που λέγονται μυστικά από τον ιερέα παράλληλα με την ανάγνωση του προοιμιακού ψαλμού, υπάρχουν υπαινιγμοί η ευθείες αναφορές στον Δημιουργό και τη δημιουργία, σύμφωνα με τα δεδομένα του βιβλίου της Γενέσεως, που εδώ παρουσιάζονται συνοπτικά με τον ως άνω Ψαλμό 103. Ειδικά για τις ευχές του «Λυχνικού» θα πρέπει να λεχθεί ότι συνιστούν ένα από τα αρχαιότερα στοιχεία της ακολουθίας του Εσπερινού που τις συνδέουν, όπως και τις ανάλογες ευχές του Όρθρου κατά την ανάγνωση του εξάψαλμου, με την καθημερινή εσπερινή και ορθρινή προσευχή της

ιουδαϊκής συναγωγής. Οι επτά ευχές του Λυχνικού, σύμφωνα με τον Ιωάννη Φουντούλη, δεν είναι παρά οι ευχές των επτά Αντιφώνων του Ασματικού Εσπερινού, που για να γλιτώσουν από την αχρησία εξαιτίας της εγκατάλειψης του Ασματικού Τυπικού, βρήκαν καταφύγιο μυστικώς αναγινωσκόμενες την ώρα της ανάγνωσης ή ψαλμώδησης του Προοιμιακού ψαλμού. Άλλοτε οι ευχές αυτές ήταν διασκορπισμένες στη διάρκεια όλης της ακολουθίας του Εσπερινού και ειδικά λέγονταν από τον ιερέα κατά τη διάρκεια της μεγάλης συναπτής, των μικρών συναπτών, των πληρωτικών κ.λπ., εφόσον συμμετείχε στην ακολουθία διάκονος. Όταν αργότερα η συμμετοχή του διακόνου περιορίστηκε δραστικά, τότε συγκεντρώθηκαν όλες μαζί σε έναν τόπο, κατά την ανάγνωση του Ψαλμού 103 ώστε να είναι σε θέση ο ιερέας στη συνέχεια απερίσπαστος να απαγγέλει τις διάφορες αιτήσεις.

Ο ιερέας αναγινώσκοντας αυτές τις ευχές δεν ενεργεί μόνο ως εκπρόσωπος της εκκλησιαστικής κοινότητας στην οποία ανήκει και ο ίδιος, αλλά συμβολίζει τον Αδάμ ευρισκόμενο εμπροσθεν των πυλών του Παραδείσου ή τον ίδιο τον Χριστό, τον Σωτήρα και Λυτρωτή που προαναγγέλθηκε (Ψαλμ. 17, 36) και μεσιτεύει υπέρ των ανθρώπων. Με αυτές τις ευχές ο ιερέας εμβαθύνει και ενισχύει την αυτοσυνειδησία του, όπως ο Μωσής στο Σινά (Εξ. 19) η ακόμη κατά το παράδειγμα του Σωτήρος στον κήπο της Γεσθημανή (Ματθ. 26, 36, 39· Μαρκ. 14, 2 και 35· Λουκ. 20, 41) εξασφαλίζοντας (ο ιερέας) το έλεος, την αγαθότητα και τη θεία βοήθεια για τον ίδιο και για την κοινότητα.

Όμως, η σωτηρία και ο αγιασμός των πιστών εξαρτώνται από τη συνειδητή και ενεργό συμμετοχή και των ίδιων των πιστών. Γι' αυτό και ο ιερέας μετά τις ευχές του «Λυχνικού» απευθύνει εκ μέρους των πιστών την μεγάλη εκτενή με πληθώρα σχετικών αιτημάτων. Εδώ θα πρέπει να επισημανθεί ότι το Πάσχα, όταν οι καρδιές των ανθρώπων είναι πλημμυρισμένες από το φως και τη χαρά της Αναστάσεως, ο Εσπερινός έχει διαφορετικό χαρακτήρα στο εναρκτήριο μέρος του. Έτσι, στον Εσπερινό του Πάσχα και τις ημέρες της Διακαινησίμου Εβδομάδος ο Ψαλμός 103 και οι επτά ευχές του «Λυχνικού» εγκαταλείπονται και η έναρξη είναι δοξολογική «Δόξα τη αγία...», ακολουθουμένη από την ψαλμωδία του τροπαρίου «Χριστός Ανέστη», επαναλαμβανομένου με τη συνοδεία των στίχων 1, 3 του Ψαλμού 117. Το ίδιο και στον Εσπερινό της απόδοσης της εορτής του Πάσχα.

Στιχολογία του Ψαλτηρίου

Ακολούθως, μετά τα ειρηνικά και την εκφώνηση, αναγιγνώσκεται η προβλεπόμενη από το Τυπικό στιχολογία του Ψαλτηρίου και αναγιγνώσκεται κάθε φορά το ενδιατάκτο Κάθισμα. Ο στόχος είναι προφανώς η υποβοήθηση στην προσευχή με την ανάγνωση όσο το δυνατόν μεγαλύτερου μέρους των Ψαλμών, αφού το Ψαλτήρι επιμεριζόμενο διαβάζεται ολόκληρο άπαξ της εβδομάδος. Βέβαια, στις ενορίες έχει περιοριστεί δραστικά η ανάγνωση του Ψαλτηρίου και ίσως απέμεινε ως μόνη δυνατότητα, και αυτό όχι παντού και πάντοτε, η ανάγνωση της Α Στάσης του πρώτου Καθίσματος κατά τον Εσπερινό του Σαββάτου. Κατά την α εβδομάδα της Μ. Τεσσαρακοστής, σύμφωνα με το ΤΜΕ το Ψαλτήρι διαβάζεται ολόκληρο δύο φορές. Το Τυπικόν Γεωργίου Ρήγα προβλέπει το ίδιο για όλες τις Εβδομάδες της Μ. Τεσσαρακοστής. Ενώ κατά την Μ. Εβδομάδα ολοκληρώνεται η ανάγνωσή του μέχρι την Μ. Τετάρτη.

Καθ' όλην την περίοδο της Μ. Τεσσαρακοστής στους καθ' ημέραν Εσπερινούς προβλέπεται η ανάγνωση του ιη καθίσματος, το οποίον συμβατικά ονομάζεται «τα προς Κύριον», απ' την αρχή του 119ου ψαλμού. Από την Μ. Πέμπτη ως την Κυριακή του Θωμά το Ψαλτήριο -δηλαδή η ανάγνωση των Καθισμάτων ακριβέστερα- σχολάζει. Όμοίως στους Κατανυκτικούς Εσπερινούς δεν στιχολογείται το Ψαλτήριο, δεδομένου ότι είναι εσπερινοί της Δευτέρας.

Κατά το διάγραμμα της ακολουθίας του Εσπερινού, στη συνέχεια ψάλλονται οι επιλύχνιοι λεγόμενοι Ψαλμοί 140, 141, 129, 116, που έχουν περιεχόμενο κατάλληλο για τον χρόνο της ψαλμώδησής τους και σε σχέση πάντα με το όλο πνεύμα της ακολουθίας του Εσπερινού. Το κυρίαρχο στοιχείο σε αυτήν την ομάδα των Ψαλμών είναι η προσευχή της Εκκλησίας το εσπέρας, που συμπίπτει με το λειτουργικό κλείσιμο της προηγούμενης ημέρας και την είσοδο στη νέα λειτουργική ημέρα, η οποία συμπεριλαμβάνει και τη νύχτα και επιβάλλει, τρόπον τινά, έναν απολογισμό για τα έργα που πράξαμε και ένα φόβο για το αν θα έχουμε τη δυνατότητα να συνεχίσουμε την πνευματική μας πορεία (νύχτα=θάνατος), και επομένως, επιβάλλεται η αναπομπή της εσπερινής αυτής προσευχής με τη συνοδεία θυμιάματος, ως εξιλαστικής θυσίας για όσα προηγήθηκαν και αυτά που θα ακολουθήσουν. Η επιλογή αυτών των Ψαλμών δεν έγινε με κριτήρια επιφανειακά, όπως το ότι στους Ψαλμούς

αυτούς, ιδιαίτερα στον 140 και στον 129, υπάρχει φραστική αναφορά στη νύχτα²⁵, αλλά η επιλογή τους έγινε με κριτήρια λειτουργικά, πνευματικά και θεολογικά. Συγκεκριμένα, ο 140ος Ψαλμός ψαλλόταν κατά την εσπερινή ακολουθία του ιουδαϊκού ναού και ήταν συνδεδεμένος με την προσφορά του θυμιάματος, ως ελαφράς θυσίας εξιλαστικής, ή την προσφορά του ως συνοδευτικού μίας εκ των πολλών μορφών θυσίας του ιουδαϊκού τελετουργικού τυπικού. Εδώ θα πρέπει να αναφερθεί, έστω ακροθιγώς, ότι οι δύο τελευταίοι στίχοι του Ψαλμού 140, ολόκληροι οι Ψαλμοί 129 και 116 δεν ψάλλονται από μόνοι τους, αλλά εισάγουν στην ψαλμωδία τροπαρίων ειδικού εορτολογικού περιεχομένου, ανάλογα με την εορτολογική αναφορά του Εσπερινού της ημέρας, σύμφωνα με τις τυπικές διατάξεις σε αριθμό δέκα, οκτώ ή έξι, και προσδίδουν σε αυτά τα τροπάρια τη γενική ονομασία «στιχηρά», ως ακολουθούντα τους ψαλμικούς στίχους.

Αυτά τα τροπάρια έχουν εννοιολογικό περιεχόμενο ανάλογο με την περίοδο που διανύουμε. Έτσι, κατά την περίοδο της Μ. Τεσσαρακοστής, ιδιαίτερα, στους εσπερινούς των καθημερινών συναντούμε την παλαιότερη, την αρχική θεματολογία των εβδομάδων της Τεσσαρακοστής (η οποία καλύφθηκε σε μεγαλύτερο ποσοστό από το νεότερο εορτολογικό περιεχόμενο στις Κυριακάτικες Ακολουθίες). Τα αρχικά θέματα των εβδομάδων συνοπτικά περιγράφονται ως ακολούθως:

Α Νηστειῶν: Προφήτες - Νηστεία,

Β Νηστειῶν: η παραβολή του ασώτου υιού,

Γ Νηστειῶν: η παραβολή του τελώνου και του φαρισαίου,

Δ Νηστειῶν: η παραβολή του καλού Σαμαρείτου ,

Ε Νηστειῶν: η παραβολή του πλουσίου και του Λαζάρου.

Αναλόγως, πέρα από την ακραιφνώς αναστάσιμη υμνολογία του Πεντηκοσταρίου, που κατά βάσιν προέρχεται από την Οκτώηχο, τα υπόλοιπα υμνογραφήματα του Πεντηκοσταρίου σχολιάζουν την θεματολογία των εβδομάδων του Πεντηκοσταρίου, και συμπληρώνονται με τα υπό του Μηναίου προβλεπόμενα, όταν υπάρχει εορταζόμενος άγιος.

Κατά τη διάρκεια της ψαλμωδίας των ως άνω Ψαλμών και ιδιαίτερα στο στίχο «Κατευθυνθήτω η προσευχή μου...» γίνεται η θυμίαση της αγίας

τραπέζης, του ιερού βήματος, των ιερών εικόνων του τέμπλου και του αρχιερατικού θρόνου, του εκκλησιάσματος και, γενικά, ολόκληρου του ναού. Η πράξη αυτή, ως γνωστόν, έχει έντονο συμβολικό χαρακτήρα, καθόσον η φυσική άνοδος του καπνού του θυμιάματος συνδέεται με την επιθυμητή άνοδο της προσευχής μας προς τον Θεό. Εδώ πάλι παρατηρείται ένας απόηχος της εντολής του Θεού προς τον Μωυσή για την προσφορά της θυσίας του θυμιάματος εσπέρας και πρωί, ενώπιον του θυσιαστηρίου, ως σημείο εξιλασμού των αμαρτημάτων (Εξ. 30, 7· Αριθμ. 17, 6-15).

Είσοδος - Επιλύχνιος ευχαριστία

Ακολουθεί η «είσοδος» του Εσπερινού με όλα τα στοιχεία που την συνθέτουν. Σε αυτό το σημείο είναι πολύ εμφανής ο καινοδιαθηκικός της χαρακτήρας. Ο ιερέας εξέρχεται του ιερού βήματος, κατευθυνόμενος στο κέντρο του σολέα, κρατώντας το θυμιατό και ταυτόχρονα θυμιάζοντας, προπορευομένης λαμπάδος. Το θυμιαμα αυτό, για το οποίο γίνεται λόγος στην ευχή της εισόδου ως σύμβολο της προσευχής μας, προσφέρεται εις τιμήν και δόξαν του Χριστού, Του οποίου η παρουσία στον κόσμο παρουσιάζεται με την είσοδο και το έργο Του συνιστά αληθινή εξιλαστήρια θυσία ευάρεστη στο Θεό.

Ακολουθεί στη συνέχεια ο γνωστός αρχαίος ύμνος «Φως ιλαρόν...». Ως προς το περιεχόμενό του, ο ύμνος έχει ένα χριστολογικό και ταυτόχρονα τριαδολογικό χαρακτήρα. Απευθύνεται στον Χριστό, ο οποίος είναι το ιλαρόν φως της δόξας του ουρανού Πατρός και ταυτόχρονα εκφράζει με σαφήνεια τόσο τη διάκριση των τριών τριαδικών προσώπων όσο και την ενότητα τους («...υμνούμεν Πατέρα, Υιόν, και Άγιον Πνεύμα, Θεόν...»). Το κείμενο του ύμνου προδίδει ότι συντέθηκε και εισήχθη στη λειτουργική χρήση την εποχή των τριαδολογικών και χριστολογικών διαμαχών, δηλαδή κατά τους γ'-δ' αιώνες.

Κατά την αρχαιότητα, ο ύμνος ψάλλονταν όταν έβγαινε ο αποσπερίτης και στις συνάξεις γινόταν το άναμμα των λαμπάδων, για να διαλυθεί το επερχόμενο σκοτάδι της νύχτας. Μία απομίμηση της αρχαίας τελετής της φωταψίας είναι η προπορευόμενη αναμμένη λαμπάδα η, ακόμη καλύτερα, η γνωστή τελετή της προηγιασμένης με την εκφώνηση «Φως Χριστού φαίνει πάσι».

Στον εσπερινό του Μ. Σαββάτου δεν ψάλλεται προκειμένο ως σημείο πένθους για τον Κύριο, ο οποίος κείται εν τω μνήματι.

Η είσοδος του εσπερινού έχει αρχετυπικά μια βασική διαφορά από τις άλλες εισόδους. Η μικρή Είσοδος ξεκίνησε ως γενική Είσοδος κλήρου και λαού από έξω μέσα στον Ναό. Η μεγάλη Είσοδος ξεκίνησε ως είσοδος - μεταφορά των τιμίων Δώρων από το Σκευοφυλάκειο (έξω από το ναό) στον αναμένοντα στο Άγιο Βήμα ιερουργό. Η είσοδος του Εσπερινού προέχεται από την είσοδο του ιερέως εντός του Βήματος για την προσφορά θυμιάματος και το τελετουργικό άναμμα της Λυχνίας (-ων) εντός του αγίου Βήματος. Η Είσοδος μετά του Ευαγγελίου για μεγαλύτερη λαμπρότητα σε πανηγυρικούς και εορτάσιμους Εσπερινούς, είναι προφανώς δάνειο από την τελετουργία της θείας λειτουργίας και αυτομάτως παραπέμπει σε συμβολισμούς της πορείας του Κυρίου εν τω κόσμω (όπως στην θεία λειτουργία) παρ' ότι σεγενικές γραμμές ολόκληρη η Ακολουθία του Εσπερινού συμβολίζει την εποχή της Παλαιάς Διαθήκης και κατακλείεται με την ευχή του Συμεών «Νυν απολύεις...», όπως αντίστοιχα η Ακολουθία του Όρθρου, αρχομένη με την αγγελική δοξολογία «Δόξα εν υψίστοις Θεώ», παραλληλίζεται με την εποχή της Καινής Διαθήκης. Κατά τον Συμεών Θεσσαλονίκης, στην είσοδο με το θυμιατό ο Κύριος συμβολίζεται με το πρόσωπο του ιερέα, ενώ στην είσοδο με το Ευαγγέλιο ο Κύριος συμβολίζεται με αυτό το ιερό βιβλίο, όπου περιλαμβάνονται όλα όσα ο Κύριος δίδαξε και έπραξε κατά την επίγειο παρουσία Του και σχετίζονται με τη σωτηρία μας. Η έξοδος του ιερέα σημαίνει την κάθοδο του Ιησού στον κόσμο. Η στάση στο μέσον του σολέα, η κλίση της κεφαλής και η ευχή της εισόδου υπενθυμίζουν την παραμονή του Κυρίου ανάμεσα στους ανθρώπους, όπου ο Κύριος ταπεινώθηκε μέχρι του Σταυρού και της καταβάσεώς Του στον Άδη, προκειμένου να μας ελευθερώσει από τα δεσμά του θανάτου και να μας ανυψώσει δια της Αναστάσεώς Του. Αυτό το τελευταίο συμβολίζεται με την ορθία στάση του ιερέα η την ανύψωση του Ευαγγελίου.

Αναφέρθηκε και προηγουμένως ότι στους Εσπερινούς των άμνημων καθημερινών η Είσοδος δεν γίνεται. Σε αυτήν την περίπτωση ο ιερέας μένει στον κυρίως ναό και μπαίνει από την νότια πύλη εξερχόμενος από την βόρεια για να θυμιάσει φορώντας μόνο επιτραχήλιο. Η παράλειψη, όμως, της Εισόδου πολλές φορές οδηγεί τους παράγοντες της λατρείας σε απλή ανάγνωση του επιλύχνιου ύμνου «Φως ιλαρόν».

Προκείμενα - Αναγνώσματα

Στο επόμενο βήμα του Εσπερινού, που έπεται της εισόδου, συναντάμε πάλι είτε σε μορφή σύντομων ψαλμικών στίχων είτε ακόμη και ολόκληρων Ψαλμών, με τη γενική ονομασία «Προκείμενον», μία ειδική και αρχαία ψαλμωδία, ανάλογα βέβαια με το εορτολογικό περιεχόμενο της νέας λειτουργικής ημέρας, η οποία στόχευε μαζί με τα διακονικά παραγγέλματα («Πρόσχωμεν», «Σοφία· πρόσχωμεν») να επισύρει την προσοχή της εκκλησιαστικής σύναξης στα ευθύς αμέσως αναγιγνωσκόμενα βιβλικά αποσπάσματα.

Τα περισσότερα εξ αυτών είναι της Σοφιολογικής Γραμματείας της Παλαιάς Διαθήκης, όταν ο εορτολογικός στόχος είναι η μνήμη ενός αγίου, λιγότερα εκ της Προφητικής Γραμματείας, όταν το εορτολογικό περιεχόμενο της αγομένης εορτής έχει χριστολογικό ή θεομητορικό περιεχόμενο και, τέλος, ακόμα λιγότερα είναι αποσπάσματα εκ της Καινής Διαθήκης, όταν ο εορταζόμενος άγιος είναι ευαγγελιστής ή απόστολος.

Το περιεχόμενο αυτών των βιβλικών αποσπασμάτων έχει μία σταθερότητα, καθόσον η δεύτερη και η τρίτη ως άνω περίπτωση έχουν ευθύς εξ αρχής συγκεκριμένο εορτολογικό στόχο, ενώ στην πρώτη περίπτωση ακολουθείται έντονα το στοιχείο της κατηγοριοποίησης, της αναζήτησης δηλαδή των κοινών χαρακτηριστικών των αγίων, ώστε να «ταιριάζουν» τα αναγνώσματα με τον τιμώμενο άγιο, επί ζημιά φυσικά του εμπλουτισμού των αναγνωσμάτων και με άλλα πολύ εποικοδομητικά βιβλικά αναγνώσματα.

Κατά τους Εσπερινούς των Προηγιασμένων αναγιγνώσκονται δύο Αναγνώσματα, ένα εκ της Γενέσεως και ένα από τις Παροιμίες, τα οποία δορυφορούνται από ποικίλα ειδικά προκείμενα. Το ενδιαφέρον στοιχείο εδώ είναι η εκφώνηση του ιερέως «Φως Χριστού φαίνει πάσι» ανάμεσα στα δύο αναγνώσματα, κρατούντος λαμπάδα, που προφανώς αποτελεί αρχαιοπρεπές κατάλοιπο της πραγματικής - αρχικής αιτίας της Εισόδου του Εσπερινού, για το άναμμα των εντός του Βήματος Λυχνιών.

Ας σημειωθεί εν προκειμένω ότι κατά τους Κατανυκτικούς Εσπερινούς και τους Εσπερινούς της Διακαινησίμου και της Γουγκλισίας επιστρατεύονται επίσης ειδικά Μεγάλα -όπως λέγονται- Προκείμενα, τα

οποία ακόμα και σήμερα ψάλλονται μεγαλοπρεπώς και με αργές σε πολλές περιπτώσεις μελωδίες.

Εκτενής - Καταξίωσον - Λιτή (Αρτοκλασία)

Σύμφωνα με το διάγραμμα του Εσπερινού, τα αναγνώσματα διαδέχεται η Εκτενής ικεσία. Παρατηρείται και εδώ μία διαφοροποίηση στους Κατανυκτικούς εσπερινούς, οπότε σταματά ο ιερέυς η ο διάκονος στην δέηση:

«Υπέρ του Αρχιεπισκόπου...». Βέβαια, στο εν χρήσει νέο Ιερατικόν ο αείμνηστος πρωτοπρ. Κωνσταντίνος Παπαγιάννης αναφέρει ότι ο περιορισμός αυτός «ουδόλως δικαιολογείται».

Στη συνέχεια, έπεται η ευχή «Καταξίωσον...», που είναι μία σύναξη επί το αυτό ψαλμικών στίχων και άλλων βιβλικών κειμένων³⁶. Η κατακλείδα αυτής της ευχής, εν είδει εκφωνήσεως: «Σοι πρέπει αίνος, σοι πρέπει ύμνος, σοι δόξα πρέπει, τω Πατρί...» είναι καθαρά τριαδολογικού περιεχομένου, η σημασία, ο συμβολισμός και η θέση αυτής στο τέλος του Εσπερινού, εν συνδυασμῶ με την τελευταία απολυτήρια ευχή της «κεφαλοκλισίας», περιγράφουν συνοπτικά τον συμβολισμό και τον θεολογικό και πνευματικό προσανατολισμό της όλης ακολουθίας του Εσπερινού και μάλιστα μέσα σε έναν τόνο αισιοδοξίας, ο οποίος στηρίζεται στην παντοδυναμία του Θεού, αφενός, και στην άμετρη φιλανθρωπία Του, αφετέρου, που επιβεβαιώθηκε με την ενανθρώπησή Του και την έναρξη της εν Χριστώ σωτηρίας του ανθρωπίνου γένους. Τα Πληρωτικά μαζί με την ως άνω ευχή της κεφαλοκλισίας έχουν αρχαία καταγωγή, καθόσον περιγράφεται τον δ -ε αιώνα στο 8 βιβλίο, κεφ. 36, των «Διαταγών των Αποστόλων». Η συγκεκριμένη ευχή ταιριάζει ως προς το περιεχόμενο με τις δύο απολυτικές ευχές της ευλογίας των πιστών, τις οποίες αναγίνωσκε ο επίσκοπος.

Όπως είναι φυσικό, όμως, στους Εσπερινούς μετά θείας λειτουργίας (Προηγιασμένης η του Μ. Βασιλείου), τα αναγνώσματα αποτελούν τον συνδετικό κρίκο μεταξύ του Εσπερινού και της θείας λειτουργίας. Έτσι, στις περιπτώσεις αυτές τα Πληρωτικά τα συναντούμε ως στοιχεία της θείας λειτουργίας, στην συνήθη θέση που έχουν εκεί.

Λιτή - Αρτοκλασία

Μέσα στα πλαίσια της ακολουθίας του Εσπερινού εντάσσεται ενίοτε και η «λιτή», την οποία αναφέρουμε, γιατί κατά το Τυπικό στο τέλος αυτής της ακολουθίας γίνεται αρτοκλασία, ευλόγηση άρτων, ψάλλεται τρις ο στίχος «Είη το όνομα Κυρίου ευλογημένον...» (Ψαλμ. 122, 2) και αναγιγνώσκεται, ενίοτε, ο 33ος Ψαλμός, ενώ ψάλλεται ο στίχος 10 («Πλούσιοι επτώχευσαν και επείνασαν, οι δε εκζητούντες τον Κύριον ουκ ελαττωθήσονται παντός αγαθού»), που παραπέμπει στην υπό του Κυρίου ευλογία των πέντε άρτων στην έρημο για τον χορτασμό των πεντακισχιλίων. Η Λιτή και η Αρτοκλασία ως στοιχεία καταγόμενα από τον μεγάλο Εσπερινό, δηλαδή τον Εσπερινό της πανηγυρικής ολονύκτιας Αγρυπνίας, δεν απαντούν κατά την περίοδο του Τριωδίου, αλλά μόνο του Πεντηκοσταρίου. Το ψαλλόμενο στην Αρτοκλασία «Θεοτόκε Παρθένε» αντικαθίσταται από το «Χριστός Ανέστη» κατά την Διακαινήσιμο Εβδομάδα.

Απόστιχα - Απόλυση

Τα Απόστιχα τροπάρια παρατείνουν την ακολουθία του Εσπερινού πέρα από την αρχική και φυσική κατάληξή της μετά την ευχή της Κεφαλοκλισίας.

Ξεκίνησαν, ως ένα και μόνο τροπάριο ψαλλόμενο κατά τις λιτανείες, όταν προβλέπονταν. Συν τω χρόνω προστέθηκαν αρμόδια τροπάρια και κατάλληλοι στίχοι και δημιουργήθηκε μια ομοιογενής ομάδα τροπαρίων από στίχους ψαλλομένων σε κάθε Εσπερινό. Κατά την περίοδο του Πεντηκοσταρίου, ωστόσο, προβλέπεται -ιδιαίτερα στους εσπερινούς των Σαββάτων μετά την Κυριακή του Θωμά- ενός μόνου τροπαρίου των Αποστίχων και η αντικατάσταση των υπολοίπων από τα στιχηρά Πάσχα ιερών.

Αν λάβουμε υπόψη τα δύο άκρα του Εσπερινού, τον Προοιμιακό Ψαλμό (103) και τις δύο καταληκτικές ευχές (ευχή κεφαλοκλισίας και «Καταξίωσον») παρατηρούμε από το περιεχόμενό τους ότι ο τόνος είναι αισιόδοξος.

Με τη δύναμη του Θεού, τη χάρη και την ευλογία Του, ο άνθρωπος θα κατορθώσει να επιτελέσει τον επί γης προορισμό του, δηλαδή, την θεοκοινωνία.

Τέλος, ο ύμνος του δικαίου Συμεών: «Νυν απολύεις τον δούλον Σου, Δέσποτα...», όταν λέγεται από τον ιερέα για τον ίδιο και για το ποιμνίο

του, λειτουργεί επιβεβαιωτικά, όπως και στην περίπτωση του Συμεών, δηλαδή:

Κύριε, όποτε ευδοκείς, μπορώ να πεθάνω, γιατί έγινα κοινωνός του μυστηρίου της σωτηρίας, που Εσύ προσέφερες και η Εκκλησία προβάλλει προς βίωση, διαμέσου και της ιερής ακολουθίας του Εσπερινού.

Επίλογος - Επικαιρότητα

Απ' όσα είπαμε ως τώρα γίνεται φανερό ότι η Ακολουθία του Εσπερινού πάντοτε, και ιδιαίτερα κατά τις περιόδους του Τριωδίου και Πεντηκοσταρίου, φέρει έναν τεράστιο πλούτο συμβολισμών, θεολογίας, τελετουργίας, υμνολογίας, ψαλμωδίας και κακώς παραμελείται και υποτιμάται στις μέρες μας.

Η ανάδειξή της και η ορθή τέλεσή της θα μπορούσε να έχει πολλά οφέλη για τον σημερινό άνθρωπο και την ενοριακή ζωή, ακόμα και για τον ίδιο τον ιερέα και την αυτοσυνειδησία του, αν προηγουμένως τηρηθούν ορισμένες επιτελεστικές προϋποθέσεις.

α) Η τέλεση του Εσπερινού σε ώρα μεσημβρινή και υπό την πίεση -σε πολλές ενορίες- των αλληπάλληλων μυστηρίων αποτρέπει την συμμετοχή του λαού. Στις αστικές πλέον ενορίες μας η έναρξη του Εσπερινού σε ώρα κατάλληλη, μετά την μεσημεριανή ανάπαυση των ανθρώπων, όταν θα έχουν διάθεση να βγουν από το σπίτι για έναν απογευματινό περίπατο, θα τραβούσε πολλά περισσότερα βήματα προς τον ναό. Ιδιαίτερα αν το ιλαρό φως του δειλινού, συνοδεύει αντιστοίχως ιλαρή και ήσυχη ψαλμωδία, δίχως την χρήση ή κατάχρηση πολλών φώτων και μικροφώνων, που γίνονται ίσως πιο απαραίτητα στις «ζωηρές» και πολυπληθείς Κυριακάτικες συνάξεις.

β) Ομοίως, θα ήταν ορθότερο να γίνονται οι Προηγιασμένες θ. λειτουργίες αλλά και οι άλλες του Μ. Βασιλείου (μετά Εσπερινού), το εσπέρας, στην επιβελημένη θέση τους. Η μετάθεσή τους πρώϊ, οπωσδήποτε δεν είναι άσχετη και με το θέμα της νηστείας, ωστόσο, η ελάφρυνση της άσκησης οδήγησε τελικά σε μεγάλη και εδραιωμένη λειτουργική αταξία. Και αν μεν η αποκατάσταση της Προηγιασμένης θείας λειτουργίας στην εσπερινή της θέση είναι πιο εύκολη, δεν συμβαίνει το ίδιο με τις Λειτουργίες της Μ. Πέμπτης και του Μ. Σαββάτου. Μια

συνεπέστερη λειτουργικά λύση θα ήταν η συνειδητή μετακίνησή τους αργότερα από την 7η πρωϊνή που τις συνηθίζουμε σήμερα.

γ) Η θέση του ιερέα κατά τους Εσπερινούς, ιδιαίτερα του άνευ Εισόδου τελουμένου, προβλέπεται από τα Τυπικά εκτός του βήματος. Ίσως στο ψαλτικό στασίδι. Η μόνιμη εγκατάσταση του ιερέα στο ι. Βήμα δημιουργεί ένα τεχνητό, συμβολικό και, οπωσδήποτε, αθέλητο διαχωρισμό του από το υπόλοιπο σώμα της συνάξεως. Εξάλλου, και ο ίδιος αποξενώνεται τρόπον τινά από ένα βασικότατο εντρύφημα των παλαιότερων παπάδων, την Ψαλτική, η οποία έφτασε στα ύστερα βυζαντινά χρόνια να λέγεται Παπαδική Τέχνη. Με τούτο δεν λέμε ότι ο ιερέας πρέπει να γνωρίζει ψαλτικά και μάλιστα μουσικά για να είναι ιερέας, αλλά πάντως η εγγύτερη επαφή του με την υμνολογία και την τάξη των Ακολουθιών αναμφίβολα βαθαίνει και την ιερατική του αυτοσυνειδησία. Αυτή είναι μία πραγματικότητα που περιγράφεται εύγλωττα και από τον β κανόνα της εν Νικαία Ζ Οικουμενικής Συνόδου: «Επειδή περ ψάλλοντες συντασσόμεθα τω Θεώ (...) πάντας μεν Χριστιανούς τούτο φυλάττειν σωτήριοι, κατ' εξαίρετον δε, τους την ιερατικήν αμπεχομένους αξίαν».